

DALIBOR LASOVSKÝ

PŘEDPOKLADY A HLAVNÍ TENDENCE VÝVOJE TZV. LIDOVÉHO PENĚŽNICTVÍ V ČESKOSLOVENSKU VE DVACÁTÝCH LETECH

Peněžní ústavy podle Čeňka Kliera¹ sloužily k tomu, aby přijímaly a spravovaly peníze u nich uložené a s nimi obchodovaly.² Společným rysem všech peněžních ústavů bylo, že přijímaly peníze buď ve formě vkladů, nebo prodejem vydávaných cenných papírů. Obojího pak, stejně jako vlastních prostředků, užívaly ke svému vlastnímu podnikání. Jejich význam spočíval dále v tom, že prostředky, které byly u nich uloženy, aktivně participovaly na veřejném peněžním trhu, tj. veřejném obchodu a úvěrnictví. Peněžní ústavy byly součástí systému veřejného peněžnictví.³ O významu a způsobu ukládání úspor u peněžních ústavů Čeňk Klier napsal: „... Tím také prospějeme sobě (rozuměj: uložíme-li peníze u některého z peněžních ústavů — pozn. autor), neboť takovéto používání peněz přináší nám užitku ve způsobu úroků, ono také jest jistější, než úschova hotových peněz v domácnosti, neboť chrání nás lépe před krádeží. Ovšem musíme i tu jako při veškeré své činnosti jednati opatrně, obezřetně; tak jako při výběru cenných papírů je nutno voliti papíry dobré, poskytující záruku bezpečnosti a nedati se lákati snad okamžitým ziskem, výnosem, tak i při volbě peněžního ústavu, jemuž svěřujeme svoje úspory, musíme jednati s rozvahou a nesmíme se zejména dáti zlákatí výší úrokovou, která se nám slibuje.“⁴

Soustavu peněžních ústavů tvořily vedle bank, resp. obchodních bank, zemských úvěrových ústavů, společností s ručením omezeným i ústavy tzv. lidového peněžnictví. Tento název představoval souborné označení drobných úvěrních ústavů — spořitelen, občanských záložen, okresních hospodářských záložen a kempeliček. Ústavy lidového peněžnictví většího družstevního a veřejnoprávního typu soustřeďovaly úspory obyva-

¹ Čeňk Klier byl ředitelem Městské spořitelny Pražské, ve dvacátých letech již penzionovaným.

² Č. Klier, *Veřejné peněžnictví*, Praha 1925, s. 129.

³ Srov. *Finanční slovník*, Praha 1973, s. 337.

⁴ Č. Klier, c. d., s. 130.

telstva a jemu také poskytovaly drobné úvěry. Do jisté míry fungovaly jako prodloužená síť bankovní soustavy pro přeměnu úspor obyvatelstva v bankovní zápůjční kapitál a pro umístění obligací státu a veřejnoprávních institucí.⁵ Do soustavy peněžnictví lze v širším slova smyslu zahrnout i pojišťovnictví.

Rozvoj peněžnictví v českých zemích vyplýval ze zákonitostí vývoje kapitalismu ve specifických podmínkách rakousko-uherské monarchie. V českých zemích se vytvářela velmi diferencovaná soustava peněžních ústavů, v níž si český kapitál jen ztěží dobýval pozice mezi vídeňským a domácím německým kapitálem.

První bankovní ústavy, které na našem území vedle filiálek vídeňských bank vznikaly, byly v rukou německého kapitálu.⁶ Během svého vývoje získával účast na těchto bankách na rozdíl od filiálek bank vídeňských i pomalu se vzrůstající český kapitál. Původně německé banky jako např. Mährische Escompte-Bank (zal. 1862) nebo Böhmsche Escompte-Bank (zal. 1863) se staly bankami se správou česko-německou (v počátcích německo-českou), tzv. bankami utrakvistickými.⁷ Tyto banky, mezi nimiž si prvenství udržovala Česká eskontní banka (Böhmsche Escompte-Bank), zesílily hlavně po vzniku samostatného Československa a zejména pak v důsledku oslabení českého bankovníctví následkem krize z let 1922 až 1924. Utrakvistické banky, které neměly možnost angažovat se v poválečné konjunktúře tak výrazně jako mnohé banky české, nebyly tolik postiženy důsledky deflační politiky.⁸ Naopak se jim v této době podařilo zakotvit v republice hospodářsky velmi hluboko. K tomu přispěla i klientela těchto bank, jejíž jádro tvořily — díky jejich tradici — přední průmyslové podniky se svými reprezentanty. České obchodní banky měly na rozdíl od nich — s výjimkou velkobank — klientelu střední. Utrakvistickým bankám prospělo také to, že v Československu poválečná inflace nedosáhla takového stupně jako v ostatních nástupnických státech, což bylo právě důsledkem Rašínovy deflační finanční politiky. Tento výše uvedený fakt lze odvodit z vývoje vídeňských bank, resp. jejich filiálek, jejichž pozice u nás značně zeslábly a z nichž některé fúzovaly s pobočkami utrakvistických bank.⁹ V této spojitosti je však nutné přihlížet i k následkům nostrifikační akce, která rovněž filiálky vídeňských bank nepochybně postihla.

⁵ Srov. Finanční slovník, s. 337.

⁶ Srov. J. Pára, Vývoj akciových bank v prvním desetiletí Československé republiky. In: Almanach československého peněžnictví v prvním desetiletí republiky československé (dále jen Almanach čsl. peněžnictví), Praha 1920, s. 101—102.

⁷ Označení česká (böhmische) v názvu některých německých bank na našem území charakterizovalo základní oblast jejich působení (Čechy = Böhmen, Morava = Mähren), nikoliv národnostní určení kapitálu u nich uloženého (banky byly böhmsche, ale ne tschechische). Srov. R. Olšovský — V. Průcha — H. Gebauerová — A. Pražský — A. Dobrý — J. Faltus (dále jen R. Olšovský a kol.), Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918—1945. Praha 1963, s. 76.

⁸ Srov. D. Lasovský, Postavení českých obchodních bank v době vzniku ČSR a jejich vývoj v prvních letech existence samostatného státu. In: Sborník příspěvků o vzniku Československa, Brno 1983, s. 57—60.

⁹ Srov. A. Pimper, České obchodní banky za války a po válce, Praha 1920, díl IV., Banky se správou česko-německou (utrakvistické), s. 485—496 nebo J. Pára, c. d., s. 108—116.

Základem úvěrové soustavy v českých zemích bylo ono už zmíněné lidové peněžnictví. V historických podmínkách vývoje českých zemí v rámci Rakousko-Uherska se nevytvořily příznivé okolnosti pro zakládání akciových společností, a to především proto, že v českých rukou nebyl ještě dostatek finančních prostředků. Tato skutečnost odrážela stav ekonomické základny české buržoazie, jak se jevil ve druhé polovině 19. století. Nově vzniklá a vlastně stále se konstituující česká buržoazie se totiž začala v průmyslovém podnikání realizovat ve větší míře teprve po roce 1848 a ve druhé polovině 19. století ještě zdaleka nemohla konkurovat kapitálově mnohem silnější buržoazii německé, která se opírala o širokou a silnou platformu vlastního, z velké části již vybudovaného, hospodářského potenciálu. Vznikaly tedy pouze drobné úvěrní organizace, samosprávné a svépomocné instituce. Tyto ústavy ve svých počátcích sloužily vznikající městské i venkovské české buržoazii, pro niž akumulovaly kapitál, pocházející z nevelkých úspor širokých vrstev obyvatelstva, který měl napomáhat rozvoji obchodu, podnikání a hospodářského života vůbec.

V důsledku předcházejícího odlišného historického vývoje existoval rozdíl v úrovni hospodářství i v oblasti finanční správy mezi českými zeměmi na jedné straně a Slovenskem a Zakarpatskou Ukrajinou na straně druhé v době vzniku samostatného státu v roce 1918. Na rozdíl od vývoje úvěrní soustavy v českých zemích, kde se malé bankovní podniky začaly vyskytovat od poloviny 19. století,⁴⁰ a v důsledku rozvoje průmyslové a zemědělské výroby se tato soustava rychle rozrůstala tak, že v době vzniku Československa v roce 1918 byla v podobě tzv. lidového peněžnictví téměř dobudována, na Slovensku probíhal vývin úvěrní soustavy na půdě agrárního zaostalého Uherska za mnohem nepříznivějších okolností a ve znamení národnostního, hospodářského a politického útisku téměř koloniálního rázu. Úvěrovou soustavu zde v roce 1918 tvořilo 248 venkovských úvěrních družstev podobných našim kempeličkám a 228 malých akciových bank charakteru našich záložen.⁴¹

Ústavy lidového peněžnictví spolu se zemskými úvěrními ústavami, tj. zemskými bankami a hypotečními bankami lze v českých zemích zahrnout pod společné označení speciální peněžní ústavy. K nim patřily i zemské

⁴⁰ M. Ubiria — V. Kadlec — J. Matas datují výskyt malých bankovních závodů do 18. století, přičemž neuvádějí, z kterého pramene vycházejí. Srov. M. Ubiria — V. Kadlec — J. Matas, Peněžní a úvěrová soustava Československa za kapitalismu, Praha 1958, s. 105.

Prokazatelně se s prvními institucemi tzv. lidového peněžnictví u nás setkáváme ojedinele ve 20. letech 19. století; tehdy vznikla Schraňovací pokladna pro hlavní město Prahu a Čechy, později Česká spořitelna. Srov. Č. Klier, c. d., s. 154—155. Rozvoj peněžních ústavů nastal až od 50. let 19. století. Srov. tamtéž, s. 160 n. nebo F. L. Dvořák, Vesnické peněžnictví (kempeličky) za republiky. In: Almanach čsl. peněžnictví, s. 231.

⁴¹ Srov. M. Ubiria — V. Kadlec — J. Matas, c. d., s. 105—106. I zde však byly některé významné banky — např. Tatra banka nebo Slovenská banka v Bratislavě. Srov. I. Thurzo, Vývoj peňažníctva na Slovensku od politického prevratu do roku 1928. In: Almanach čsl. peněžnictví, s. 283—285.

bankovní ústavy, jež zaujímaly mezi bankami zvláštní postavení, a to především proto, že s výjimkou Zemské banky pracovaly bez provozovacího kapitálu. Nemajíce tedy základní kapitál ani oprávnění přijímat vklady, byly odkázány výhradně na emisní činnost. Zabývaly se povolováním hypotečních, komunálních, provozovacích a melioračních zápůjček. V důsledku poválečného rozvratu měny byla ochromena emisní činnost zemských peněžních ústavů a tím i celé jejich hospodaření. Tento stav vedl k jejich reorganizaci a k rozšíření působnosti o tzv. mobiliární obchody, tj. o běžné bankovní obchody — přijímání vkladů na knížky i na běžné účty, eskont, lombard apod., které měly přinést výtěžky potřebné k úhradě provozních nákladů. Z původních šesti zemských bankovních ústavů, z nichž byly v Čechách, na Moravě i ve Slezsku vždy dva, vznikly v průběhu dvacátých let sloučením tyto čtyři: Hypoteční banka česká, Zemská banka v Praze, Hypoteční a zemědělská banka moravská v Brně a Slezský pozemkový a komunální ústav v Opavě. Sloučení se týkalo ústavů moravských v roce 1922 a slezských v roce 1927.¹² V roce 1928 se v souvislosti se správní reformou a všeobecnými snahami po koncentraci uvažovalo o sloučení zemských úvěrních ústavů a o vytvoření jednotného celostátního ústavu tohoto druhu pro úvěr pozemkový a komunální. Realizace této myšlenky však narážela na obavy z centralizace i na osobní a politické obtíže a jako reálná se jevila spíše jen v moravském prostředí.¹³

Nejdůležitějšími z ústavů tzv. lidového peněžnictví se staly spořitelny. Za předchůdkyně spořitelny jsou považovány francouzské zastavárny, do nichž mohl každý za mzdu pracující člověk ukládat své úspory. Prvními vlastními spořitelny lze označit až tzv. savingsbanks, tj. spořitelní banky, vznikající v 18. století.¹⁴

Rozvoj spořitelny u nás nastal až v polovině 19. století. První spořitelna na území českých zemí, Česká spořitelna, vznikla v roce 1825 v Praze. Síť spořitelny se začala podstatně rozšiřovat od roku 1861.¹⁵ V roce 1901 si pak české spořitelny na svém sjezdu zřídily Svaz spořitelny. Do roku 1920 se u nás vyvinuly spořitelny okresní a obecní a spořitelny spolkové. V roce 1920 bylo provedeno sjednocení spořitelny a byl zaveden jednotný typ spořitelny se zárukou obcí nebo okresu.¹⁶ Podle vládního nařízení ze

¹² Na Moravě existovaly původně dva zemské bankovní ústavy — Hypoteční banka markrabství moravského (zal. 1876) a Zemědělská banka markrabství moravského (zal. 1896). Ve Slezsku působily do roku 1927 rovněž dva ústavy — Slezský pozemkový a úvěrní ústav v Opavě (zal. 1869) a Slezský komunální a úvěrní ústav v Opavě (zal. 1897). Oba byly založeny slezskou zemskou správou a jejich činnost byla omezena na teritorium Slezska a Hlučínska. Srov. E. Roos, Hlavní úkoly zemských úvěrních ústavů. In: Almanach čsl. peněžnictví, s. 57; Č. Klier, c. d., s. 140.

¹³ Srov. Lidové noviny, 12. 1. 1928.

¹⁴ Savingsbanks vznikaly ve Francii, v téže době se v Německu lze setkat s tzv. úspornými pokladnicemi. Obojí měly za úkol sbírat drobné úspory dělníků, které jim byly zpravidla i s úroky o vánocích vráceny. Srov. Č. Klier, c. d., s. 154.

¹⁵ Tak např. v roce 1866 z celkového počtu 382 spořitelny v Rakousku jich bylo 296 obecních, z nichž na české země připadalo 160, což představovalo 54 %. Srov. M. Ubiria—V. Kadlec—J. Matas, c. d., s. 133.

¹⁶ Zákon 302/1920 Sb. z. a n. Česká spořitelna a První moravská spořitelna v Brně byly ponechány jako spolkové.

dne 27. 7. 1920 byly všechny československé spořitelny sloučeny ve Svazu českých spořitelén.¹⁷

Podle nového zákona bylo prvořadým úkolem spořitelén poskytování příležitostí k bezpečnému ukládání drobných úspor. Pro finanční kapitál tak měl být podchycen proud těchto drobných úspor v době, kdy důvěra veřejnosti v akciové bankovní ústavy v souvislosti s krizí, v níž se nacházely, značně poklesla. Naopak spořitelny na oslabení akciových bank notně vydělaly.¹⁸ Největšími spořitelny po stránce kapitálové síly ve dvacátých letech byly tyto:¹⁹

Ústav	rok založ.	výše vkladů (mil. Kč)		vzrůst vkladů v % za léta 1922—1928 o
		1922	1928	
Městská spořitelna Pražská	1875	826	2 140	159
Městská spořitelna Král. Vinohrady	1899	145	598	312
Spořitelna města Plzně	1857	172	300	74
Spořitelna Královo Pole	1906	60	274	356
Spořitelna Moravská Ostrava	1873	54	217	302
Spořitelna Hradec Králové	1864	96	202	110
Spořitelna Kolín	1894	76	137,8	81
Spořitelna Písek	1868	86	137,5	60
Spořitelna Kladno	1899	83	129	55
Spořitelna České Budějovice	1856	101	121	20
Spořitelna kontribučenská Vyškov	1870	39	116	191
Česká spořitelna*)	1825	447	644	44
První moravská spořitelna v Brně*)	1852	156	327	109

*) jde o zbylé spolkové spořitelny

¹⁷ Srov. Č. Klier, c. d., s. 159.

¹⁸ Např. vklady na knížky v roce 1927 činily u akciových bank 6,8 mlrd. Kč, tj. 23 % všech peněžních vkladů, zatímco tytéž vklady u spořitelén ve stejném roce pře-

Přehled růstu vkladů, logického důsledku růstu důvěry obyvatelstva ve spořitelny, nám zároveň poskytuje představu o zesílení finančního kapitálu v souvislosti s ozdravovacím procesem probíhajícím v československém peněžnictví ve dvacátých letech, jak je ostatně možné sledovat i u jiných typů peněžních ústavů. Je rovněž odrazem růstu výroby, mezd, zlepšení životní úrovně ve druhé polovině dvacátých let, zkrátka odrazem konjunkturálního vývoje v letech dočasné stabilizace kapitalismu.

Vedle českých spořitelen v českých zemích pracovaly i spořitelny německé, z nichž v Čechách nejvýznamnější postavení zaujímaly spořitelny v Liberci a ve Šluknově, na Moravě to pak byla spořitelna v Šumperku.²⁰ Slezské spořitelny nedosahovaly významu tohoto typu ústavů na území Čech a Moravy. Největší české spořitelny ve Slezsku se vyvinuly ve Slezské Ostravě a ve Frýdku, německé pak v Krnově.²¹

Dalším z článků, které u nás vytvářely soustavu tzv. lidového peněžnictví, byly záložny. Lze je charakterizovat jako peněžní ústavy založené na družstevním podkladě, tedy svépomocném.²² Účelem založen bylo poskytování úvěru svým členům, kteří se rekrutovali zpravidla ze středních a méně zámožných vrstev. Úvěrová činnost byla pro ně činností prvořadou a soustřeďování vkladů pouze prostředkem pro její provozování, čímž se podstatně lišily od spořitelen, které se zase zaměřovaly zejména na shromažďování vkladů. V Československu se vyvinuly tři druhy záložen — občanské záložny, okresní hospodářské záložny a kampeličky.

Občanské záložny jako jedny v nejstarších druzhů lidového peněžnictví byly zakládány od poloviny 19. století.²³ Jejich činnost spočívala v tom, že přijímaly vklady na obvyklý úrok, tím i podporovaly spořivost obyvatelstva. Těchto svých prostředků pak používaly k poskytování zápůjček, mnohdy ve srovnání s jinými peněžními ústavami za výhodných podmínek. Tato skutečnost příznivě ovlivňovala hospodářskou aktivitu členů příslušných občanských záložen. Některé ze záložen se vyvinuly v mohutné peněžní ústavy, které se neomezovaly jen na úzký okruh svých členů.

České občanské záložny se rozvíjely jako zvláštní peněžní ústav typický pro naše národní poměry.²⁴ Občanské záložny položily základ české úvěrní a bankovní soustavě. Nezřídka plnily záložny do jisté míry i funkci bank. Dokázaly operativně poskytovat střední úvěry všeho druhu. V tomto ohledu se orientovaly převážně na malé a střední výrobce, živnostníky a obchodníky. Svými službami namnoze zachraňovaly i existenci a další činnost malých a středních podniků.²⁵

sáhly částku 13 mld Kč, která představovala 47,2 %. Srov. M. Ubiria—V. Kadlec—J. Matas, c. d., s. 134. Tento vývoj pokračoval úspěšně i v dalších letech.

¹⁹ Tabulka sestavena na základě údajů převzatých z Č. Klier, c. d., s. 160—161 a J. Wild, Československé spořitelny v prvních deseti letech obnoveného československého státu. In: Almanach čsl. peněžnictví, s. 174.

²⁰ Srov. Č. Klier, c. d., s. 160—161.

²¹ Srov. tamtéž.

²² Srov. tamtéž, s. 162.

²³ Jako první vznikla občanská záložna ve Vlašimi, jejíž ustavující schůze se konala 18. 3. 1858. Srov. Ja. Š., České občanské záložny. In: Almanach čsl. peněžnictví, s. 199.

²⁴ Srov. M. Ubiria—V. Kadlec—J. Matas, c. d., s. 106.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 139.

Velký rozmach zaznamenaly občanské záložny i v prvním desetiletí trvání samostatného československého státu, jak dokumentuje následující přehled růstu vkladů v největších českých záložnách, které svým působením a hospodářským významem předčily i střední akciové banky.

Růst vkladů v největších českých záložnách ve dvacátých letech:²⁶

Ústav	rok založ.	výše vkladů (v mil. Kč)		vzrůst vkladů v ‰ za léta 1922—1927 o
		1922	1927	
Českobudějovická záložna	1864	124	180	45
Vinohradská záložna ^{***)}	1874	205	482,5	135
Vršovická záložna	1889	44	109*)	147
Občanská záložna na Smíchově	1861	54	104	92
Cyrilometodějská záložna v Brně ^{**)}	1881	156	354	127
Občanská záložna v Olomouci	1871	48	165	243
Ústřední rolnická záložna v Olomouci	1870	37	80	116

*) Údaj z roku 1928.

***) Největší záložna na Moravě.

***) Největší záložna v republice a největší ústav tohoto typu ve střední Evropě.

Údaje v tabulce nám opět podávají obraz o příznivém vývoji československého peněžnictví ve dvacátých letech, v tomto konkrétním případě u největších českých a moravských záložen. V roce 1928 bylo na území českých zemí okolo 1000 občanských záložen, které spravovaly přibližně 7,5 mld. Kč svěřených prostředků.²⁷

Kampeličky (Raiffeisenky)²⁸ byly vesnické družstevní peněžní ústavy,

²⁶ Tabulka sestavena na základě údajů uvedených v Č. Klier, c. d., s. 167 a Zprávy občanských záložen. In: Almanach čsl. peněžnictví, s. 210—219.

²⁷ Srov. A. (autor blíže neurčen — pozn. autor), České občanské záložny. In: Almanach čsl. peněžnictví, s. 197.

²⁸ Kampeličky byly nazývány podle českého propagátora tohoto typu svépomocných úvěrních družstev v 60. letech 19. století MUDr. Františka Cyrila Kampelíka. F. C. Kampelík studoval filozofii, polytechniku a nakonec medicínu. Po krátkém působení ve Vídni a v Litomyšli se usadil v Kuklenách u Hradce Králové. Tam působil jako lékař a hlavně jako národní a hospodářský buditel celé východočeské oblasti. Vydal řadu spisů lékařských, hospodářských a politických. K rozšíření hospodářských záložen přispěl spisem Společny na farských kolaturách, orbě řemeslu ze svízele pomohou. Ke Kampelíkovi srov. F. Kutnar, Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v období Bachova absolutismu, Praha 1964, s. 59

keré u nás vznikaly od devadesátých let minulého století. Tyto ústavy byly zakládány s ručením neomezeným a jejich působnost byla zpravidla omezena na jednu, případně několik obcí (farností). Kampeličky se brzy staly nezbytnou součástí úvěrové soustavy. Obstarávaly totiž úvěrovou službu pro u nás velmi rozšířenou zemědělskou výrobu. Jejich velkou předností byla levná úroková míra nezbytně důležitá pro zemědělské podnikání, které by vzhledem k jednoročnímu výrobnímu cyklu nesneslo vyšší úrokové zatížení.²⁹ Výhodou kampeliček bylo to, že působily přímo na vesnici. Jejich prostřednictvím se tak peněžní a úvěrová soustava rozšířila mezi početné vrstvy obyvatelstva. Kampeličky, jež nebyly spravovány samostatnými placenými úředníky, nýbrž funkcionáři, kteří se této práci věnovali kromě svého zaměstnání za roční odměnu, plně vyhovovaly specifickým zemědělským vesnickým poměrům. Vesnický vkladatel, jehož úspor se užívalo pro účely úvěrování, žádal značné zúročení vkladů, naproti tomu dlužník by neunesl vysoké úrokové zatížení bez újmy rentability svého podnikání. Za těchto okolností by podnik nedokázal krýt svoji režii.

Kampeličky se sdružovaly ve svazy kampeliček, čímž se vytvářel jakýsi finanční celek vesnických peněžních jednotek za účelem přijímání vkladů a poskytování zápůjček. V roce 1922 patřily k největším kampeličky v Červených Janovicích (Kutnohorsko), v Dolním Újezdě (Litomyšlsko) a další.³⁰

U kampeliček se lze někdy setkat s označením hospodářské záložny. Vedle těchto hospodářských záložen měla u nás dlouholetou tradici i existence okresních hospodářských záložen,³¹ jako dalšího typu peněžních lidových ústavů. Tyto finanční podniky, po dlouhou dobu bezvýznamné, začaly nabývat na významu ve spojitosti s rozvojem agrárního kapitálu. Samostatnými veřejnými peněžními institucemi se staly právě teprve v polovině dvacátých let.³² Úlohou těchto ústavů bylo rovněž poskytování úvěru a umožnění ukládání úspor pro vesnické obyvatelstvo.

až 66. Kampeličky byly zpočátku nazývány raiffeisenkami podle jejich zakladatele F. W. Raiffeisena v Německu. K tomu srov. A. Pimper, *Národohospodářská čítanka*, Praha 1930, s. 96. Jejich obvyklý úřední název (pod ním ovšem nejsou příliš známy) byl Spořitelni a záloženský spolek nebo Spořitelni a záložní spolek. Srov. Č. Klier, c. d., s. 169.

²⁹ Zpravidla 1,5–1%, maximálně však 4% a pouze v ojedinělých případech více než 4%. Srov. F. L. Dvořák, c. d., s. 235.

³⁰ Srov. Č. Klier, c. d., s. 170.

³¹ Tyto záložny vznikly v Josefinských dobách z tzv. kontribučních fondů obětí a peněžních. Podle patentu z roku 1788 byl každý majitel orné půdy, pokud byl ve stavu poddanství, povinen odvádět vrchnosti do společných sýpek třetinu obilí, jehož bylo zapotřebí jako osiva. Takto získané zásoby mohly být půjčovány poddaným v nouzi. Zápůjčky byly někdy splaceny v obilí, někdy v penězích. Tyto fondy přeměnila vláda v kontribuční, tj. hospodářské záložny, spravované účastníky příslušných fondů, tj. držiteli těchto usedlostí, z nichž bylo obilí odváděno do kontribuční sýpky. Český zemský sněm zákonem z března 1882 zrušil kontribuční záložny a zřídil z jejich jmění okresní hospodářské záložny v jednotlivých samosprávných okresech. Srov. A. Pimper, *Národohospodářská čítanka*, s. 94 n.

³² Zákon 128/1924 Sb. z. a n. Zákon se nevztahoval na oblasti Moravy a Slezska. Na Moravě existovaly na základě zákona z roku 1873 kontribuční záložny rozdělené na jednotlivé obce (usedlosti) i ve 20. letech. Ve Slezsku byly od roku 1868 pod správou státního berního úřadu. Srov. Č. Klier, c. d., s. 171 n.

Pro lepší ilustraci vývoje našich peněžních ústavů ve dvacátých letech uvádíme následující přehledy,³³ které zachycují jejich stav v roce 1920, tedy před vypuknutím krize, a stav v roce 1926, tedy v době sanací a zároveň v prvním roce nastupující konsolidace československého peněžnictví a v prvním roce nastupujícího konjunkturálního vývoje československého hospodářství.

Pokud jde o akciové banky, ve dvacátých letech došlo k podstatnému snížení jejich počtu. V roce 1920 byly na území Československa celkem 302 akciové banky, zatímco v roce 1926 jen 138 těchto bank.³⁴ Úbytek bank je markantní zejména na Slovensku a na Zakarpatské Ukrajině. V tomto případě šlo o malé akciové banky, které vzájemným slučováním a likvidacemi přispěly výraznou měrou k tomuto poklesu. Na Slovensku počet akciových bank, které tam až na výjimky plnily úlohu spořitelů, klesl z 211 na 86; na Zakarpatské Ukrajině pak z 53 na 21.³⁵

Bankovní krize ve dvacátých letech postihla nejen akciové banky, nýbrž i další bankovní ústavy ve formě společností s ručením omezeným, jejich počet se snížil z 26 na 16.³⁶

Skutečnost, že se banky staly obětí krize, značně prospěla lidovým peněžním ústavům. Jejich počet vzrostl následujícím způsobem.³⁷

Druh lidového peněžního ústavu	počet		nárůst o
	1920	1926	
Spořitelny	370	375	5
Záložny	1358	1546	188
Kampeličky	3748	4044	296
Okresní hospodářské zálož.	166	169	3
Celkem	5642	6134	492

Největší nárůst tedy zaznamenaly ty typy lidových peněžních ústavů, které sloužily zejména vesnickému obyvatelstvu.

Vzrůst lidových peněžních ústavů byl patrný zvláště na Slovensku a na Zakarpatské Ukrajině. Jejich celkový počet v roce 1926 činil 798 oproti 391 peněžnímu ústavu v roce 1920.³⁸

³⁴ Srov. Zprávy Státního úřadu statistického č. 105, roč. 1928; Lidové noviny, 7. 11. 1928.

³⁵ Srov. tamtéž.

³⁶ Srov. tamtéž.

³⁷ Srov. tamtéž.

³⁸ Při sestavování přehledů jsme vycházeli z údajů uveřejněných ve Zprávě Státního úřadu statistického č. 105, roč. 1928 a Lidové noviny, 7. 11. 1928. Do přehledu jsme pro úplnost zařadili i údaje o akciových bankách ve sledovaném období.

³⁹ Srov. tamtéž.

Absolutní počet finančních ústavů však nemůže podat skutečný obraz jejich vnitřních poměrů a rovněž zvýšení jejich počtu ještě není známkou jejich zesílení. Pravou představu o prosperitě peněžních ústavů získáme teprve porovnáním jejich kapitálové síly.

Akciové banky³⁹:

Položka	rok		absolutní vzrůst	vzrůst v %
	1920	1926		
Vlastní kapitál*)	1937	3120	1183,1	61
Vklady na knížky	2222	8022	5800	261
Vklady na účty (věřitelé)	13 892	14 031	139	10
Celkem	18 051	25 173	7122,1	332

*) Vlastní kapitál zahrnoval akciový kapitál, záložní a jiné formy

Vidíme tedy, že pokles počtu bank o 164 v globálu vlastně vůbec neznamenal jejich hospodářské oslabení, naopak po překonání krize podstatně zesílily v důsledku koncentrace.

Zemské peněžní ústavy⁴⁰:

Položka	rok		absolutní	vzrůst v %
	1920	1926		
Vlastní kapitál	68,8	193,8	125	181,3
Vklady na knížky	64,5	955,8	891,3	1381,9
Věřitelé	303,9	3252,3	2948,4	970
Celkem	437,2	4401,9	3964,7	2533,2

Kapitálový rozmach byl ve dvacátých letech nejslibnější právě u bank bez akciového kapitálu — u zemských peněžních ústavů, jejichž počet se nezměnil.

³⁹ Srov. tamtéž.

⁴⁰ Srov. tamtéž.

Záložny⁴¹:

Položka	rok		absolutní vzrůst	vzrůst v %
	1920	1926		
Vlastní kapitál	180,5	415,5	235	130,2
Vklady na knížky	2898,6	8164,1	5265,5	181,7
Věřitelé	277,8	658	380,2	146,5
Celkem	3356,9	9237,6	5880,7	458,4

Spořitelny⁴²:

Položka	rok		absolutní vzrůst	vzrůst v %
	1920	1926		
Vlastní kapitál	237,8	558	320,2	134
Vklady na knížky	5886,6	12 942	7055,4	119,9
Věřitelé	1032	1888,6	856,3	83
Celkem	7156,4	15 388,6	8231,9	336,9

Z ústavů lidového peněžnictví jsme uvedli stav těch nejdůležitějších — spořitelen a záložen, které ovlivňovaly svým působením vývoj finančního kapitálu v Československu ve sledovaném období. Obdobný nárůst lze vysledovat i u dalších ústavů lidového peněžnictví.

Pro celkové dokreslení situace uvádíme ještě přehled o mobilitě jednotlivých peněžních ústavů, tj. poměru jejich vlastních prostředků k prostředkům cizím v roce 1920 a v roce 1926, která se v procentuálním vyjádření jevila takto:⁴³

Z údajů uvedených v tabulce vyplývá, že v průběhu dvacátých let došlo k posílení téměř všech nejdůležitějších peněžních ústavů kromě kamepeliček a záložen. Uvedená skutečnost byla podmíněna hlavní funkcí těchto ústavů, jíž bylo poskytování úvěru, zejména venkovskému obyvatelstvu.

⁴¹ Srov. tamtéž.

⁴² Srov. tamtéž.

⁴³ Srov. Lidové noviny, 7. 11. 1928.

Druh peněžního ústavu	rok		vzrůst (pokles)
	1920	1926	
Akciové banky	11,5	13,5	2,0
Zemské peněžní ústavy	2,5	2,7	0,2
Bankovní podniky s r. o.	9,1	11,3	2,1
Spořitelny	3,4	3,7	0,3
Záložny	5,6	4,7	-0,9
Kampeličky	1,9	1,7	-0,2
Kontribučenské záložny na Moravě	120,3	52,8	-67,5

Máme-li celkově charakterizovat československé peněžnictví a úvěrovou soustavu v prvních deseti letech trvání Československé republiky, musíme konstatovat, že prošlo složitým vývojem jako celá československá společnost. Počáteční období poválečného rozmachu, způsobeného do značné míry inflací, bylo vystřídáno těžkou krizí, která postihla řadu peněžních ústavů, zvláště pak malých a středních akciových bank vzniklých v důsledku zakladatelského ruchu bezprostředně po roce 1918. V polovině dvacátých let začal probíhat ozdravovací proces.⁴⁴ V souvislosti s prováděnými sanacemi a s novými hospodářskými trendy se začaly pro-sazovat snahy o koncentraci peněžních ústavů, především bank, a po centralizaci finančního kapitálu v rukou jednotlivých kapitálových skupin. Tyto tendence nabývaly podoby fúzí menších bankovních ústavů s některou z větších, případně středních bank, nejčastěji pak s některou z velkobank.⁴⁵ Vzniklé kapitálové centrály pak ovládaly ústavy lidového peněžnictví na teritoriu své působnosti a vytvářely kolem sebe rozsáhlé průmyslové, zemědělské a obchodní koncerny.

⁴⁴ K ozdravovacímu procesu v našem peněžnictví, zejména v bankovníctví napomohly tzv. bankovní zákony z roku 1924. Zákon 237/1924 Sb. z. a n., jímž se zřizoval Zvláštní fond pro zmírnění ztrát povstalých z poválečných poměrů; zákon 238/1924 Sb. z. a n., jímž se zřizoval Všeobecný fond peněžních ústavů v republice Československé; zákon 239/1924 Sb. z. a n. o vkladních knížkách a o revizi bankovních ústavů; zákon 240/1924 Sb. z. a n. o zavedení příročí k ochraně peněžních ústavů a jejich věřitelů; zákon 241/1924 Sb. z. a n. o povinnosti bank při úschově cenných papírů.

⁴⁵ K procesu koncentrace a centralizace kapitálu na Moravě srov. D. Lasovský, Vznik Moravské banky v Brně a jejího průmyslového koncernu. In: Dějiny řemesel a průmyslu na jižní Moravě, Praha 1984, s. 255—257. V širších souvislostech k této problematice srov. R. Wagner Panství kapitalistických monopolů v Československu, Praha 1958.

RESUMÉ

Na rozdíl od měny a cedulového bankovníctví byla úvěrová soustava v době vzniku Československa v roce 1918 již vybudována. Jejím základem bylo několik akciových bank a především ústavy tzv. lidového peněžnictví. Většinou šlo o menší peněžní ústavy, které se vyvíjely v českých zemích od poloviny minulého století ve specifických podmínkách rakousko-uherské monarchie, kde si vznikající česká buržoazie musela stále dobývat své pozice na kapitálově silné buržoazii německé. Ústavy tzv. lidového peněžnictví — spořitelny, záložny a kampaňky — sloužily především středním vrstvám a zejména vesnickému obyvatelstvu, jemuž poskytovaly úvěr a soustřeďovaly jeho vklady. Svou činností podporovaly podnikání drobné a střední, zejména zemědělské, české buržoazie a přispívaly tak k vývoji kapitalistických vztahů v českých zemích a k posilování kapitálové síly na venkově v Československu ve 20. letech.

